

Karol Potrzobowski

Sylwetki wybitnych adwokatów : adwokat Cyryl Ratajski

Palestra 26/4-5(292-293), 54-59

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

17 kwietnia 1940 r. adw. Domański został aresztowany wraz z liczną grupą adwokatów w czasie łapanki, jaką urządziło gestapo w lokalu Rady Adwokackiej w Alejach Jerozolimskich. Umieszczony został na Pawiaku. Zwolniono go dopiero w dniu 21 maja 1940 r.

Przeżył całą grozę powstania warszawskiego. Po wojnie wyjeżdża do Łodzi, gdzie otwiera kancelarię adwokacką oraz prowadzi wykłady na Wydziale Prawa Uniwersytetu Łódzkiego. Wykładał oczywiście prawo cywilne. Któregoś dnia został nagle skreślony z listy wykładowców, przy czym nie uznano nawet za stosowne podać przyczyn tej drakońskiej decyzji. L. Domański przeżył to bardzo silnie. Wymierzono mu dotkliwy policzek. Zresztą chyba nie tylko jemu, ale przede wszystkim polskiej nauce. Okazało się bowiem, że jeden z najwybitniejszych polskich cywilistów nie mógł przekazywać swej wiedzy następnym pokoleniom. Załamany tą decyzją, L. Domański przeniósł się do Warszawy. Był to już rok 1950. W dwa lata później umiera w stolicy (2.X.1952 r.), pozostawiając z najbliższej rodziny tylko córkę adw. M.D. Hałacińską.

Pochowany został w rodzinnym grobowcu na Powązkach.

Literatura:

- M. Hałacińska: Życiorys Mec. Ludwika Domańskiego (nie publik.).
 A. Kisza, R. Łyczewek, Z. Krzeziński: Zarys historii adwokatury, Warszawa 1978.
 L. Domański: Instytucje kodeksu zobowiązań, Warszawa, t. I — 1936 r., t. II — 1939 r.
 L. Domański: O prawie własności nieruchomości hipotekowanych, Warszawa 1931.
 L. Domański: O prawie małżeńskim, Warszawa 1931.
 Z. Krzeziński: Czternastu sprawiedliwych, „Gazeta Prawnicza” z 1979 r. nr 18.
 Z. Krzeziński: Adwokatura polska w okresie okupacji hitlerowskiej, „Palestra” 1975, nr 2.

2.

KAROL POTRZOBOWSKI

ADWOKAT CYRYL RATAJSKI *

Cyryl Ratajski urodził się 3 marca 1875 r. w Zalesiu Wielkim koło Gostynia, z ojca Wojciecha i matki Teofili z Filipowskich. Świadcstwo dojrzałości uzyskał w 1896 r. w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu. W okresie tym brał udział w ruchu konspiracyjnym młodzieży wielkopolskiej (był członkiem Towarzystwa im. Tomasza Zana). Następnie studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Berlinie, w dniu zaś 2 marca 1900 r. złożył egzamin referendarski i został mianowany referendarzem sądowym w Torgau. W 1905 r. złożył egzamin sędziowski (asesorski) w Berlinie, a w dniu 15 lutego 1908 r. został wpisany na listę adwokatów w Raciborzu i prowadził kancelarię adwokacką do 31 marca 1911 r., broniąc polskości Raciborza i reprezentując interesy miejscowej Polonii. Wspólnie z Wojciechem Korfańskim wszedł do Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Demokratycznego jako przedstawiciel Śląska.¹ Brał także udział w organizacji ruchu krajoznawczego, z jego też inicjatywy została zakupiona w 1909 r. parcela w Beskidzie, na której zbud-

* W artykule — poza źródłami podanymi w przypisach — wykorzystałem także opracowanie p. Ignacego Kaczmarka, wspomnienia adw. Zdzisława Hawelskiego i p. Ziemowita Ratajskiego, syna Cyryla, mieszkającego obecnie w USA.

¹ Wielkopolski Słownik Biograficzny, Warszawa—Poznań 1981, s. 618 (cyt. dalej jako „Słownik”).

wano polskie schronisko. W 1913 r. został wiceprezesem Towarzystwa Krajoznawczego w Poznaniu. Za jego staraniem powstała w ramach tego Towarzystwa w 1914 r. sekcja miłośników miasta Poznania, która w 1922 r. została przekształcona w Towarzystwo Miłośników miasta Poznania

W kwietniu 1911 r. C. Ratajski został wpisany na listę adwokatów w Poznaniu. W czasie powstania wielkopolskiego jako wysłannik Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej informował Polski Komitet Narodowy w Paryżu o działalności Rady.² Od 19 lipca 1919 r. był zastępcą komisarza oraz szefem I Wydziału Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej.

Od 1 sierpnia 1919 r. do 25 kwietnia 1922 r. był dyrektorem w spółce akcyjnej „Dr Roman May — Fabryka chemiczna” w Poznaniu. W okresie międzywojennym zajmował także szereg poważnych stanowisk w życiu gospodarczym: był prezesem Rady Administracyjnej przedsiębiorstwa „Żegluga Polska” w Gdyni, prezesem Rady Kuratorium Polskiego Radia, Rady Nadzorczej Komunalnego Banku Kredytowego w Poznaniu i Poznańskiej Kolei Elektrycznej, spółek akcyjnych „Stomil” i „Tri” itd.³

Od 26 kwietnia 1922 r. do 26 kwietnia 1934 r. był prezydentem miasta Poznania — z krótką przerwą w okresie od 25.XI.1924 r. do 15.VI.1925 r., gdy sprawował urząd ministra Spraw Wewnętrznych w gabinecie Władysława Grabskiego (ministrem Spraw Wojskowych był w tym gabinecie gen. Władysław Sikorski). W dniu 26 kwietnia 1922 r. w sali Rady Miejskiej oświadczył: „Poznań nie przestawał być nigdy centrum moich komórek życiowych, od dawna marzyłem o tym, aby miastu przysłużyć się czymkolwiek. Obejmując urząd prezydenta, pragnę oddać życie mojemu miastu w zupełności. Nie mam innych ambicji ponad tę jedną, aby pozostawić dobrą u potomnych pamięć”.⁴

Zamiany swe zrealizował w pełni. W okresie jego kadencji zbudowano szereg kołom mieszkaniowych (przeszło 3 000 mieszkań), obszar miasta powiększył się dwukrotnie, zbudowano nową elektrownię, stację wodociagową, rzeźnię, targowisko, spalarnię śmieci, założono ogród botaniczny, rozbudowano gazownię, uruchomiono nowe linie autobusowe itd.⁵

Prezydent Ratajski był organizatorem i prezesem Rady Głównej słynnej Powszechnej Wystawy Krajowej w 1929 r.,⁶ stanowiącej wielki przegląd gospodarczego i kulturalnego dorobku pierwszego dziesięciolecia Polski Odrodzonej, jak również współtwórcą instytucji Targów Poznańskich. Był również członkiem międzynarodowych organizacji samorządowych i reprezentował Polskę na światowych zjazdach tych organizacji.⁷

Przeistniał w ścisłym kontakcie z Ignacym Paderewskim.⁸ W liście z dnia 26.VII.

² *Ib.*, s. 618.

³ Lech Trzeciakowski: Cyryl Ratajski, „Tygodnik Zachodni” 1960, nr 6, s. 9.

⁴ Liczne przemówienia związane z pełnieniem urzędu prezydenta Poznania zostały wydane w książce: Cyryl Ratajski, *Mowy 1922—1928*, Poznań 1929. Ratajski był doskonałym oratorem, przemówienia jego cechowała nieskazitelna — nieco archaizująca — forma. Na uwagę zasługują zwłaszcza przemówienia dotyczące powitania premiera gen. Sikorskiego (10.IV.1923 r.), marszałka Focha (8.V.1923 r.), uczczenia obywatela honorowego Poznania Ignacego Paderewskiego (22.XI.1924 r.), wręczenia nagrody literackiej Poznania Romanowi Dmowskiemu (6.III.1927 r.).

⁵ Księga pamiątkowa miasta Poznania, Poznań 1929, s. 164.

⁶ Powszechna Wystawa Krajowa (w:) *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej*, Kraków—Warszawa 1928.

⁷ *Słownik*, s. 619.

⁸ Patrz M.M. Drodzowski: *Ignacy Jan Paderewski, zarys biografii politycznej*, Warszawa 1979.

1932 r.^{8a} proponował mu powrót na stałe do kraju i zamieszkanie w Łaskach, majątku fundacji „Nauka i Praca”, której był kuratorem. Propozycję tę ponowił, gdy Paderewski w 1937 r. w wywiadzie dla „Observera” zgłosił chęć przyjazdu na stałe do Polski.⁹

Kadencja Ratajskiego jako prezydenta Poznania skończyła się 2.X.1934 r. W uznaniu zasług Ratajskiego dla Poznania Rada Miejska jednogłośnie nadała mu godność obywatela honorowego miasta i poleciła wybić medal pamiątkowy. W liście do Paderewskiego¹⁰ Ratajski pisał z ironią i z goryczą: „Gdybym nawet zgodził się na swoją kandydaturę, rząd obecny nie zatwierdziłby ponownego mego wyboru, jak to przedstawiciele władzy państwowej wyraźnie oświadczyli. Samorząd jest od lipca 1933 r. w Polsce faktycznie zniesiony, wybory urzędników samorządowych są tylko fikcją, o doborze ich rozstrzygają w istocie władze państwowe, które zatwierdzają tylko kandydatów należących do stronnictwa rządowego. Uznano mnie za niezdatnego do piastowania urzędu prezydenta Poznania, jako że brak mi wykształcenia akademickiego (nie uczestniczyłem w akademiach na rzecz marszałka Piłsudskiego)”.¹¹

Ratajski brał aktywny udział w działalności tzw. „Frontu Morges”,¹¹ współpracując w próbach naprawy Rzeczypospolitej z gen. Sikorskim, prof. Glaserem, W. Korfantym, K. Popielem, gen. Hallerem, płk. Modelskim, S. Szpotańskim i innymi.

W dniu 29.VIII.1937 r. odbył się zjazd władz naczelnych Chrześcijańskiej Demokracji i Narodowej Partii Robotniczej, na którym utworzono Stronnictwo Pracy.¹² Do składu Zarządu Głównego wybrany został Cyryl Ratajski i od tego czasu działał aktywnie w ramach Stronnictwa Pracy, które w latach II wojny światowej odegrało istotną rolę, awansując — obok Stronnictwa Narodowego, Stronnictwa Ludowego i socjalistów — do czterech zasadniczych stronnictw politycznych w okupowanej Polsce i na emigracji i realizując wiernie politykę gen. Sikorskiego.^{12a}

W dniu 30 marca 1939 r. prezydent Mościcki przyjął delegację polityków związanych z Frontem Morges, którzy apelowali o zaprzestanie prześladowań opozycji, o demokratyzację Sejmu, amnestię dla więźniów brzeskich i o utworzenie rządu zaufania narodowego. Na czele delegacji stał Ratajski,¹³ a w jej skład wchodził m.in. profesorowie: S. Grabski, S. Estreicher, S. Glaser, S. Pigoń i S. Pięnkowski. We wręczonym memorandum zawarty był także protest przeciwko elitaryzmowi, żądanie zmiany konstytucji kwietniowej oraz ordynacji wyborczych z 1935 r. i przeprowadzenia pacyfikacji wewnętrznej. Prezydent Mościcki odrzucił wywody i żądania delegacji twierdząc, że nie obrazują one rzeczywistych nastrojów społecznych oraz że rząd cieszy się dużą popularnością w społeczeństwie.¹⁴

^{8a} Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego, Wrocław 1974, t. III, s. 209—210.

⁹ List do S. Strakacza z dnia 21.IV.1937 r. — AAN nr 3964, poz. 23.

¹⁰ Archiwum polityczne (...), t. III, s. 238—239.

¹¹ Szerzej na ten temat: H. Przybylski: Front Morges w okresie II Rzeczypospolitej, Warszawa 1972. Patrz także: A. Ajnenkiel: Polska po przewrocie majowym, Warszawa 1960, s. 530 i nast.

¹² Na temat powstania i działalności Stronnictwa Pracy — patrz: J. M. Majchrowski: Stronnictwo Pracy — Działalność polityczna i koncepcje programowe 1937—1945, „Zeszyty Naukowe UJ”, Prace prawnicze, zes. 88, Kraków 1979; W. Bujak: Zarys działalności Stronnictwa Pracy, Kraków 1971; B. Krzywobłocka: Chudecja 1915—1937, Warszawa 1974.

^{12a} J. M. Majchrowski: Polityczno-doktrynalne determinanty roli Stronnictwa Pracy w latach 1939—1945, „Zeszyty Naukowe UJ”, zes. 8, Kraków 1975.

¹³ A. Ajnenkiel: op. cit., s. 679; H. Przybylski: op. cit., s. 298—299. Patrz także: Archiwum polityczne (...), t. IV, s. 221.

¹⁴ W relacji Ziemowita Ratajskiego jego ojciec powrócił z audyencji złamany i twierdził, że Mościcki nie rozumie sytuacji w Polsce i sytuacji międzynarodowej.

Po wybuchu wojny urzędujący wówczas komisaryczny Zarząd Miejski w Poznaniu opuścił miasto w dniu 3.IX.1939 r. Na wniosek Rady Miejskiej Ratajski w dniu 5.IX.1939 r. przejął opiekę nad Poznaniem, znów pełniąc funkcje faktycznego prezydenta i zapewniając ład w mieście oraz znośne warunki bytowania w pierwszych dniach wojny. W dniu 12.IX.1939 r. przekazał klucze miasta dowódcy wkraczającej armii niemieckiej gen. Alfredowi von Volland-Bochelbergowi, który zażądał pisemnego wskazania zakładników. Ratajski odmówił, wpisując na wręczonej mu liście wyłącznie swoje nazwisko i skreślając pozostałe rubryki.¹⁵ Wówczas niemiecki generał sam rozpoczął dokonywanie wyboru zakładników, jednakże pod wpływem nieustępliwej postawy Ratajskiego akcję tę odwołał w dniu 17.IX.1939 r.¹⁶

Na jesieni 1939 r. Ratajski został wysiedlony przez Niemców do woj. kieleckiego, a następnie przeniósł się do Warszawy. Rozpoczyna się nowy etap w jego nęstrudzonej działalności patriotycznej.

W dniu 16 czerwca 1940 r. przybywa do Warszawy emisariusz rządu „Vogel” (plk. Jan Skorobohaty-Jakubowski), wyznaczony przez gen. Sikorskiego na tymczasowego Delegata Rządu. Jednym z zasadniczych celów jego misji było nawiązanie współpracy z Politycznym Komitetem Porozumiewawczym w okupowanej Polsce i doprowadzenie do zgłoszenia kandydatów na Delegata Rządu. Ramy niniejszego opracowania nie pozwalają na obszerniejsze przedstawienie kontrowersji, jakie powstawały w podziemiu w związku z wyborem Delegata.¹⁷ Ostatecznie w dniu 3.XII.1940 r. gen. Sikorski na blankiecie Prezesa Rady Ministrów podpisał nominację Cyryla Ratajskiego (pseudonimy „Wartski”, „Wrzos”) na stanowisko „Głównego Delegata Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na tzw. Generalne Gubernatorstwo z siedzibą w Warszawie”.¹⁸ Tekst nominacji został niezwłocznie przekazany depeszą do Warszawy, a następnie kliszę z nominacją dostarczył kurier „Martyniuk” w styczniu 1941 r.

W dniu 14.XII.1940 r. Ratajski objął urząd Delegata i w parę dni później odbyło się posiedzenie Politycznego Komitetu Porozumiewawczego z jego udziałem. Na posiedzeniu tym S. Korboński¹⁹ oświadczył, że Stronnictwo Ludowe oraz PPS-WRN zajmują stanowisko krytyczne wobec nominacji. Ratajski stwierdził wtedy: „Otrzymałem nominację z rąk gen. Sikorskiego i jego rządu i zaufanie tych osób ma dla mnie decydujące znaczenie. Nominację przyjmuję i proszę o odebranie przysięgi”. Po zaprzysiężeniu SL i PPS złożyły pisemny protest twierdząc, że jakkolwiek Ratajski jest „bardzo zacnym i twardym patriotą”, to jednak „nominacja nie odpowiada układowi sił politycznych i nastrojom w kraju”, oraz zaproponowały ze swej strony J. Piekalkiewicza na Delegata, a J. Cyrankiewicza na jego zastępcę. Protest ten został przekazany przez Ratajskiego do Londynu łącznie ze sprawozdaniem za okres do 10.I.1941 r.²⁰ Depeszą z dnia 14.I.1941 r. gen. Sikorski odrzucił protest i zawiado-

¹⁵ C. Madałczyk: *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, Warszawa 1970, t. I, s. 33.

¹⁶ Relacja adw. Z. Hawelskiego.

¹⁷ Zagadnienie przedstawia obszernie E. Duraczyński: *Kontrowersje i konflikty 1939–1941*, Warszawa 1979, s. 171–287.

¹⁸ Sikorski jako minister spraw wojskowych w gabinecie Grabskiego współpracował z Ratajskim, który w tym samym czasie był ministrem spraw wewnętrznych. Kontakty zacieśniły się w okresie działalności obu mężów stanu we Froncie Morges. Ponadto znaczną rolę w nominacji Ratajskiego odegrał F. Kwieciński, przedstawiciel Stronnictwa Pracy w Politycznym Komitecie Porozumiewawczym. Patrz: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVI, zesz. 68, s. 372 oraz Z. Zaremba: *Wojna i konspiracja*, Londyn 1937, s. 159.

¹⁹ S. Korboński: *W imieniu Rzeczypospolitej*, Londyn 1964, s. 55 i nast. Patrz także: S. Dołęga-Modrzewski (Stanisław Kauzik): *Polskie państwo podziemne*, Londyn 1959, s. 58–59.

²⁰ Instytut Sikorskiego, sygn. PRM-46A.

mił Ratajskiego, że „nominacja nie dopuszcza absolutnie żadnej nowej interpretacji, delegatury nie mogą być fikcją reprezentacyjną, a muszą być placówkami gwarantującymi Rządowi realną pomoc i umożliwiającymi realną pracę w Kraju (...) oczekuje, że patriotyzm weźmie górę nad względami osobistymi i partyjnymi”.²¹

Dyrektywy powyższe Ratajski w pełni realizował, tworząc na terenie okupowanym tajny aparat administracji państwowej — prawdziwe „państwo podziemne”, które, jak wyraził się jeden z historyków,²² „stało się z czasem prawdziwym fenomenem w dziejach świata”.

W 1941 r. w ramach Delegatury Rządu zaczęły działać departamenty, odpowiadające swym zakresem działania ministerstwom: spraw wewnętrznych, informacji i prasy, pracy i opieki społecznej, oświaty i kultury, sprawiedliwości, skarbu, przemysłu i handlu, likwidacji skutków wojny.²³ Ratajski zrealizował wydawanie prasowego organu rządowego „Rzeczpospolita Polska”, który ukazywał się od 15.III.1941 r. przez cały okres okupacji.²⁴ Na skutek jego inicjatywy nastąpiło znaczne zintensyfikowanie dotychczasowego finansowania tajnej oświaty i pomocy społecznej. Na ogrom jego pracy wskazują dziesiątki sprawozdań i setki depech do Londynu,²⁵ obrazujących problematykę polityczną i społeczną okupowanej Polski oraz działalność państwa podziemnego. Określany mianem „fanatyka zgody narodowej”,²⁶ starał się swoim autorytetem łagodzić różnice w poglądach działających w podziemiu partii politycznych. Po zawarciu przez gen. Sikorskiego umowy w Moskwie w dniu 30.VII.1941 r. depešował do ministra Kota: „Uważam układ polsko-rosyjski bez żadnych zastrzeżeń za niezwykle pomyślny dla Narodu Polskiego. Sądze, że w przyszłych dziejach polskich zaważy on jako akt mądry i dalekowszroczny”. Współczesny historyk słusznie stwierdza, że „Cyryl Ratajski należał do tych ludzi podziemia, którzy bez względu na najprzeróżniejsze uprzedzenia rozumieeli sens współpracy polsko-radzieckiej, i to właśnie z polskiego punktu widzenia”.²⁷

Ratajski, jako najwyższa władza polityczna w kraju, pozostawał w ścisłym kontakcie z komendantem Związku Walki Zbrojnej gen. Grottem-Roweckim. Wysunął projekt utworzenia w ramach Delegatury departamentu spraw wojskowych z zakresem kompetencji zbliżonych do przedwojennego ministerstwa spraw wojskowych. Projekt ten nie doczekał się aprobaty Naczelnego Wodza; został zrealizowany dopiero po upadku powstania warszawskiego.²⁸ Z zawieruchy wojennej ocalał list z dnia 25.V.1941 r. do gen. Grota, w którym Ratajski podnosił, że „jako Delegat Rządu jest upoważniony regulaminowo do udzielania Panu Komendantowi wskazówek politycznych”.²⁹ W związku ze zgłaszanymi dezyderatami Komitet do spraw Kraju uchwalił w dniu 21.II.1941 r. (a Sikorski uchwałę tę zatwierdził), że Delegat Rządu udziela Komendantowi ZWZ opinii w sprawach obsady personalnej wyższych komórek ZWZ, opiniuje celowość postawiania w szeregach ZWZ osób, co do których

²¹ Armia Krajowa w dokumentach, Londyn 1970, t. I, s. 402—403.

²² O. Terlecki: Strzaskana tarcza, „Życie Literackie” 1981, nr 1547.

²³ Dyrektorem departamentu sprawiedliwości był adw. Leon Nowodworski, a następnie adw. Feliks Zadrowski, dyrektorem zaś departamentu informacji i prasy adw. Stanisław Kauzik.

²⁴ Prasa polska w latach 1932—1945, Warszawa 1980, s. 56—57.

²⁵ Materiały te znajdują się w Instytucie Sikorskiego i w Studium Polski Podziemnej w Londynie, jak również w Centralnym Archiwum KC PZPR.

²⁶ A. Wojtas: Działalność polityczna ludowców w okresie II wojny światowej, Warszawa 1979, s. 113.

²⁷ E. Duraczyński: op. cit., s. 392, przyp. 345.

²⁸ J. J. Ter ej: Na rozstajach dróg — Ze studiów nad modelem i obliczem Armii Krajowej, Warszawa 1980, s. 379—380.

²⁹ Ib., s. 187.

istnieją uzasadnione politycznie zastrzeżenia sformułowane uchwałą porozumienia stronnictw; w razie rozbieżności stanowiska decyzję podejmuje Naczelny Wódz.³⁰ Zachowane dokumenty wskazują, że gen. Sikorski niejednokrotnie zasięgał opinii Ratajskiego w sprawach dotyczących działalności ZWZ. Istniały jednak dość liczne kontrowersje pomiędzy Delegaturą a Komendą Główną ZWZ.³¹

Wiosną 1942 r. Ratajski zachorował na żółtaczkę, stan jego zdrowia pogarszał się. Wezwany na konsultację prof. Orłowski stwierdził bardzo zły stan serca. Ratajski zwrócił się wtedy o zwolnienie z obowiązków Delegata; takie samo stanowisko zajął Polityczny Komitet Porozumiewawczy. W depeszy z dnia 5.VIII.1942 r. gen. Sikorski zakomunikował, że „przyjmuje z żalem dymisję, wyrażając gorące podziękowanie za trudy i ofiary poniesione”.³² Jego miejsce zajął prof. Jan Piekałkiewicz, ekonomista-statystyk, działacz Stronnictwa Ludowego.

Od września 1941 r. Ratajski mieszkał w mieszkaniu przy ul. Lekarskiej róg Filtrów, należącym do małż. Reiterów. Zameldowany był na podstawie sfałszowanej karnki pod nazwiskiem Celestyn Radwański, emerytowany profesor. Okres tego zamieszkania oraz przebieg choroby relacjonuje obszernie Anna Reiterowa w swym pamiętniku napisanym w listopadzie 1942 r.³³ Pomimo troskliwej opieki lekarskiej i domowników Cyryl Ratajski zmarł w dniu 19.X.1942 r. Jak podaje A. Reiterowa, do mieszkania przybył gen. Grot, stał długo w zadumie nad trumną, potem przybrał wojskową postawę i zasalutował.

Ratajski został pochowany na cmentarzu Powązkowskim pod nazwiskiem Celestyna Radwańskiego. W dniu 3.IX.1963 r. przewieziono prochy do Poznania i złożono na Cmentarzu Zasłużonych na Wzgórzu św. Wojciecha.

Cyryl Ratajski był odznaczony orderem Odrodzenia Polski I i II klasy, francuską Legią Honorową III klasy, czeskim orderem Białego Lwa oraz orderem Virtuti Militari V klasy, nadanym mu przez gen. Sikorskiego „za wykazaną odwagę osobistą, stwierdzoną wielokrotnie czynem wobec wroga”.³⁴

Był jednym z wielkich działaczy patriotycznych Dwudziestolecia i Polski Podziemnej. Pamięć Cyryla Ratajskiego nie została dotychczas dostatecznie uczczona — poza zamieszczeniem na Starym Rynku w Poznaniu tylko tablicy pamiątkowej na domku stanowiącym niegdyś jego własność (mieści się tam obecnie Muzeum Sienkiewiczowskie).³⁵

Uważam, że wobec przynależności Ratajskiego do naszego zawodu organa samorządowe adwokatury powinny wystąpić z inicjatywą zamieszczenia ufundowanej przez adwokaturę odpowiedniej tablicy na budynku przy ul. Lekarskiej, w którym zakończył życie.

³⁰ E. Duraczyński: op. cit., s. 331.

³¹ Szerzej na ten temat: T. Bór-Komorowski: *Armia podziemna*, Londyn 1952, s. 73 i nast.; L. Muzyczka i K. Czachowski: „Tygodnik Powszechny” 1957, nr 24 (439).

³² Instytut Sikorskiego, tezcza 76/2/1942/PRM-22.

³³ A. Reiterowa: „Pan Profesor” — Wspomnienia z lat 1941—1942 o Cyrylu Ratajskim, „Więź” 1965, nr 2, s. 82—94.

³⁴ Cytat z dokumentu przytoczonego w przyp. 32.

³⁵ Biogramu Ratajskiego nie ma w Encyklopedii Powszechnej z 1975 r. (poza podaniem nazwiska przy haśle „Delegatura Rządu”). W Encyklopedii II wojny światowej w krótkiej wzmiance biograficznej działalność Ratajskiego scharakteryzowano w następujący sposób: „Związany ze sferami ziemiańsko-konserwatywnymi, na forum SP i Delegatury wspierał prawię”. Monografie E. Duraczyńskiego i J.J. Tereja przy omawianiu pisma gen. Sikorskiego z dnia 5.VIII.1942 r. pomijają fakt nadania mu orderu Virtuti Militari. Dopiero w Wielkopolskim Słowniku Biograficznym, wydanym w 1981 r., podano bardziej wyczerpujące dane o działalności Ratajskiego.